Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства "Вищий навчальний заклад
"Міжрегіональна Академія управління персоналом"

КУРСОВА РОБОТА

Фінанси

За темою: Світові фінансові кризи, та їх вплив на фінансову безпеку держави

студентка II курсу,

спеціальність: Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок

Вовк Катерина Русланівна

Група **ІН8-12-23 Б1ФБС (4,6 здс)**

Прізвище та ініціали викладача : Оліх Г. І.

Прізвище та ініціали фахівця деканату : Лівшун С.В.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВИХ КРИЗ 5
1.1. Сутність та економічна природа фінансових криз 5
1.2. Причини виникнення та основні підходи до класифікації фінансових криз 9
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЯВІВ СВІТОВИХ ФІНАНСОВИХ КРИЗ 14
2.1. Аналіз глобальних фінансових криз XX–XXI століття (1929, 1997, 2008 рр.) 14
2.2. Наслідки світових фінансових криз для національних економік та глобальної фінансової системи 23
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ФІНАНСОВИХ КРИЗ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗМІЦНЕННЯ 26
3.1. Вплив глобальних фінансових криз на фінансову безпеку України 26
3.2. Інструменти та механізми підвищення фінансової безпеки держави в умовах глобальних викликів 30
ВИСНОВКИ 35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 38

ВСТУП

Сучасна світова економіка характеризується високим рівнем глобалізації, взаємозалежністю фінансових ринків та динамічністю економічних процесів. У таких умовах періодичне виникнення фінансових криз є закономірним явищем, що істотно впливає як на стабільність світової фінансової системи, так і на економічну безпеку окремих держав. Фінансові кризи порушують збалансованість грошово-кредитних і валютних систем, призводять до втрати довіри до фінансових інститутів, скорочення обсягів інвестицій, зростання безробіття та зниження рівня життя населення. Саме тому дослідження сутності, причин та наслідків фінансових криз набуває особливої актуальності в сучасних умовах глобальних викликів. **Актуальність теми** зумовлюється тим, що досвід останніх десятиліть — Велика депресія 1929–1933 рр., азійська фінансова криза 1997 р., світова фінансова криза 2008 р. — доводить, що навіть найбільш розвинуті економіки світу залишаються вразливими до деструктивних фінансових процесів. Для України питання забезпечення фінансової безпеки має стратегічне значення, адже нестабільність на глобальних фінансових ринках безпосередньо позначається на внутрішній економічній ситуації, платіжному балансі, рівні інфляції, курсовій стабільності національної валюти та стійкості банківської системи.

Об’єктом дослідження є фінансові кризи як економічне явище у глобальній фінансовій системі.

Предметом дослідження виступає вплив світових фінансових криз на рівень фінансової безпеки держави.

Метою курсової роботи є аналіз сутності, причин та наслідків світових фінансових криз, а також визначення їхнього впливу на фінансову безпеку держави й обґрунтування шляхів її зміцнення.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання:**

–розкрити економічну сутність і природу фінансових криз;

–систематизувати основні підходи до класифікації фінансових криз і визначити їхні причини;

–проаналізувати наймасштабніші світові фінансові кризи XX–XXI століття (1929, 1997, 2008 рр.);

–оцінити наслідки світових фінансових криз для глобальної економіки та фінансової системи;

–дослідити вплив глобальних фінансових криз на фінансову безпеку україни;

–запропонувати напрями та інструменти зміцнення фінансової безпеки держави в умовах глобальних викликів.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи пізнання економічних явищ, зокрема методи аналізу й синтезу, індукції та дедукції, порівняльний, історичний, статистичний і системний підходи.

Наукова новизна роботи полягає у спробі комплексного розгляду взаємозв'язку між світовими фінансовими кризами та станом фінансової безпеки держави, а також у визначенні адаптаційних механізмів, які можуть мінімізувати негативний вплив кризових процесів на національну економіку.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та рекомендації дослідження можуть бути використані в діяльності органів державної влади для вдосконалення системи фінансової безпеки, а також у навчальному процесі під час вивчення дисциплін «Міжнародна економіка», «Фінансова безпека», «Світова фінансова система».

Структура курсової роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. У першому розділі розглядаються теоретико-методологічні засади дослідження фінансових криз, їх сутність і класифікація. Другий розділ присвячено аналізу проявів і наслідків глобальних фінансових криз XX–XXI століть. У третьому розділі досліджується вплив фінансових криз на фінансову безпеку держави, зокрема України, та обґрунтовуються шляхи її зміцнення в умовах глобальної нестабільності.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВИХ КРИЗ

1.1. Сутність та економічна природа фінансових криз

Фінансова криза — це складне економічне явище, яке проявляється у різкому зниженні ринкової вартості фінансових активів та призводить до дисбалансу в економічній системі, що може гальмувати розвиток або навіть руйнувати національні фінансові системи й глобальні ринки. На думку В. Панченка, фінансова криза є результатом порушень у функціонуванні фінансових та банківських систем, втрати довіри до інститутів, неспіввідношення між новими умовами економічного розвитку та існуючими механізмами регулювання, а також наслідком зовнішніх та внутрішніх економічних шоків [22]. Вона проявляється у підвищенні процентних ставок, зростанні проблемних боргів, зменшенні кредитування та банкрутствах, а її причинами можуть бути перевищення державного боргу, паніка на фондових ринках, девальвація валют, гіперінфляція, проблеми банківської системи, зміни економічної політики та процеси глобалізації.

На думку Піскунова Р. О. та Москаленка О. В., фінансова криза є комплексним економічним явищем, що характеризується різким порушенням стабільності фінансової системи країни або групи країн, проявляється в нестачі ліквідності, значних коливаннях валютного курсу, банкрутствах банків і фінансових установ, різкому знеціненні активів та скороченні інвестицій. Вона виникає як наслідок дисбалансів у грошових потоках, надмірного кредитування, невдалих інвестиційних і спекулятивних операцій, а також під впливом зовнішніх факторів, включаючи геополітичні ризики, і має циклічний характер, що обумовлює повторюваність кризових явищ у часі. Фінансові кризи тісно пов’язані між собою та можуть проявлятися як банківські, валютні, боргові або

фондові кризи, при цьому наслідки кожної з них змінюються залежно від історичного та економічного контексту [17].

Згідно з позицією Воронова О.В., Марущак С.М. та Пугачова М.І., фінансова криза визначається як негативне соціально-економічне явище, яке може спочатку виникати на локальному рівні валютно-фінансової системи, а саме в таких її підсистемах, як фондовий, валютний, борговий, кредитно-грошовий обіг чи бюджетна сфера, або в інших підсистемах національної економіки, а згодом поширюватися на міжнародний рівень, перетворюючись на світову економічну кризу [5].

Економічна природа фінансових криз ґрунтується на взаємодії реального та фінансового секторів економіки. Фінансова система виконує роль посередника між виробниками, споживачами та інвесторами, забезпечуючи обіг капіталу. Проте, коли у фінансовому секторі накопичуються надмірні ризики або спекулятивні очікування, відбувається розрив між реальною економікою та вартістю фінансових активів. Такий дисбаланс створює передумови для обвалу цін на активи, зниження ліквідності та втрати платоспроможності окремих секторів.

Фінансова криза, отже, є своєрідним механізмом самоочищення економічної системи, який з одного боку руйнує старі неефективні структури, а з іншого — створює передумови для формування нових механізмів регулювання та підвищення ефективності капіталу. Це підтверджує теорія фінансової нестабільності Гаймана Мінскі, згідно з якою тривалі періоди економічного зростання стимулюють надмірний оптимізм учасників ринку, що, у свою чергу, призводить до зростання ризику та неминучого обвалу [4].

З макроекономічного погляду, фінансова криза — це період, коли порушується рівновага між грошовими потоками, обсягом інвестицій і продуктивністю праці. Унаслідок цього спостерігаються коливання основних макроекономічних показників: валового внутрішнього продукту, інфляції, процентних ставок і рівня безробіття [4].

Під час фінансової кризи спостерігається ефект «ланцюгової реакції»:

1. Зниження вартості активів зменшує вартість забезпечення за кредитами.

2. Банки знижують обсяги кредитування, що зменшує інвестиційний попит.

3. Скорочується виробництво, зростає безробіття та знижується купівельна спроможність населення.

Унаслідок цього поглиблюється рецесія, що підриває податкові надходження і збільшує державний борг.

Таким чином, фінансова криза має не лише фінансові, а й соціально-економічні наслідки, які потребують комплексного державного реагування.

У науковій літературі наголошується, що фінансові кризи відображаються у динаміці ключових макропоказників. Залежно від глибини та тривалості кризи, зміни цих показників можуть бути короткостроковими або мати затяжний характер. У таблиці 1.1 представлені економічні ефекти фінансових криз.

Таблиця 1.1

Основні економічні характеристики фінансових криз та їхній вплив на макроекономічні показники

Показник	Характер змін у період кризи	Типові наслідки для економіки
Валовий внутрішній продукт (ВВП)	Зниження темпів зростання або рецесія (–2 % до –10 %)	Скорочення виробництва, зниження прибутковості бізнесу
Рівень інфляції	Зростання через девальвацію валюти або дефляційний спад у разі кризи попиту	Порушення цінової стабільності, зниження купівельної спроможності населення
Рівень безробіття	Підвищення на 2–5 п. п.	Зростання соціальної напруги, скорочення доходів
Процентні ставки	Підвищення через дефіцит ліквідності	Зменшення кредитної активності, обмеження інвестицій
Обмінний курс валюти	Девальвація або різкі коливання	Втрата довіри до національної валюти, відтік капіталу
Державний борг	Зростання внаслідок бюджетних дефіцитів	Зниження фінансової стійкості держави

Джерело: узагальнено автором на основі [8]

Як показано у таблиці 1.1, фінансові кризи спричиняють системні збої у функціонуванні фінансової та реальної економіки, знижуючи ефективність

використання капіталу та довгострокову конкурентоспроможність національної економіки.

Крім макроекономічних наслідків, фінансова криза має потужний соціальний вимір. Вона впливає на рівень життя населення, структуру споживання та довіру до державних інститутів. Зниження доходів і зростання безробіття підривають соціальну стабільність, що, своєю чергою, створює передумови для політичної нестабільності. У таких умовах держава змушена посилювати антикризову політику, спрямовану на стабілізацію банківської системи, підтримку національної валюти та стимулювання економічної активності. Успішними прикладами подолання наслідків фінансових криз є впровадження програм кількісного пом'якшення (quantitative easing) у США та ЄС після 2008 року, які дозволили відновити ліквідність і підтримати інвестиційну активність [15].

Попри руйнівний характер, фінансові кризи часто стають каталізатором глибоких економічних перетворень. Вони стимулюють оновлення регуляторної бази, посилення контролю за банківським сектором, розвиток цифрових фінансових технологій і зміцнення міжнародної фінансової співпраці. Після світової кризи 2008 року було запроваджено нові стандарти банківського нагляду (Базель III), створено Європейський механізм стабільності (ESM), а центральні банки отримали розширені повноваження у сфері монетарного регулювання. Це свідчить про еволюційний характер фінансових криз, які, незважаючи на їхню деструктивність, є важливим етапом розвитку економічних систем.

Отже, фінансова криза — це не лише руйнівний, а й закономірний елемент економічного розвитку, що відображає межі адаптивності фінансової системи до динамічних умов ринку. Її економічна природа полягає у порушенні балансу між реальним і фінансовим секторами, що призводить до зниження ліквідності, вартості активів і довіри до фінансових інститутів. Вивчення сутності фінансових криз дозволяє краще зрозуміти закономірності функціонування економіки, оцінити вразливі місця фінансової системи та сформувати ефективну

політику запобігання кризовим явищам. Таким чином, фінансова криза є не лише наслідком помилок економічної політики, а й природною реакцією системи на структурні зміни у глобальній економіці.

1.2. Причини виникнення та основні підходи до класифікації фінансових криз

Причини виникнення фінансових криз є різноманітними, часто взаємопов'язаними та важко прогнозованими. До них належать [18]:

- порушення в банківській системі;
- зовнішні фактори (стихійні лиха, війни, політична нестабільність);
- технологічні зміни та інноваційні шоки;
- дисбаланс між реальним і фінансовим секторами економіки;
- швидкі зміни економічної політики;
- процеси глобалізації.

Наслідки фінансових криз зазвичай проявляються у падінні вартості активів, зменшенні кредитування, скороченні ВВП, зниженні експорту та загальній рецесії економіки.

Для систематизації причин виникнення фінансових криз доцільно розділити їх на ендогенні (внутрішні) та екзогенні (зовнішні) чинники (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Фактори виникнення фінансово-економічних кризових явищ

Назва фактора	Характеристика
Ендогенні фактори	
Відтворювальні і структурні	Зміна фаз економічного циклу, структурні зрушення, оновлення провідних галузей і напрямів розвитку.
Інституційні та організаційно-економічні	Необхідність реформування форм власності, ринкових інститутів, системи управління та організації виробництва.
Державно-економічні та кон'юнктурні	Потреба в адаптації методів державного регулювання до змін ринкової кон'юнктури.
Зовнішньоекономічні	Вплив світових фінансових криз, зміни структури зовнішньої торгівлі, нарощення зовнішнього боргу.
Екзогенні фактори	
Технологічні	Вичерпання потенціалу технологічних укладів, необхідність інноваційних змін.

Демографічні та природно-екологічні	Перенаселення або депопуляція, виснаження природних ресурсів, екологічні проблеми.
Соціокультурні та психологічні	Зміни в освіті, культурі, науці, морально-психологічна напруга, очікування кризових потрясінь.
Державно-правові та військові	Політична нестабільність, внутрішні конфлікти, війни, криза державного управління.

Джерело: систематизовано за даними [18]

Отже, фінансово-економічні кризи формуються під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, що взаємодіють між собою та підсилюють загальний дестабілізуючий ефект у національній економіці. Ендогенні чинники здебільшого пов’язані з внутрішньою структурою та динамікою розвитку господарської системи, тоді як екзогенні відображають вплив глобальних процесів, технологічних змін і соціально-політичних викликів. Усвідомлення природи та взаємозв’язку цих факторів дає змогу не лише глибше зрозуміти механізми виникнення криз, а й розробити ефективніші інструменти їх запобігання та подолання.

У науковій практиці фінансові кризи класифікують за різними ознаками — залежно від масштабу, типу збурюючих факторів і ступеня охоплення фінансової системи (рис. 1.1).

Рівень міжнародних економічних відносин

Міжнародний, Наднаціональний

Збурюючі фактори

Грошово-фінансові, Політичні, Економічні, Технологічні, Глобалізаційні

Охоплення грошово-фінансової системи

• Загальні, Банківські, Кредитні, Бюджетні, Кредитно-грошові, Боргові, Валютні, Фондові

Рис. 1.1 Класифікаційні ознаки світових фінансових криз

Джерело: створено автором на основі: [11]

Глобальні фінансові кризи, як правило, виникають унаслідок розвитку локальних криз — банківських, валютних, боргових, фондових тощо. З часом

вони поширюються на міжнародні фінансові ринки, набуваючи глобального масштабу.

Збурюючі фактори діють через певні причинно-наслідкові економічні механізми, що створюють дисбаланс між економічними потребами суспільства та можливостями фінансово-грошової системи.

На сучасному етапі немає єдиного переліку макроекономічних індикаторів, які дозволяють своєчасно прогнозувати фінансові кризи. Проте науковці та міжнародні організації визначають низку ключових показників, що сигналізують про наближення фінансової нестабільності. До них належать [11]:

–стан платіжного балансу;

–співвідношення зовнішнього боргу до ВВП;

–динаміка валютного курсу;

–співвідношення приросту міжнародних резервів до імпорту;

–рівень безробіття, який впливає як на доходи, так і на видатки державного бюджету.

Саме аналіз зазначених показників дозволяє виявити ризики фінансової кризи на ранніх етапах та вжити запобіжних заходів.

Платіжний баланс країни включає поточний рахунок та рахунок операцій з капіталом. Він є основним показником фінансової стабільності та впливає на валютні резерви та рівень інфляції [14].

1. Профіцит платіжного балансу означає, що країна має значні зовнішні зобов’язання, що підвищує курс національної валюти.

2. Дефіцит платіжного балансу зменшує валютні резерви та спричиняє зростання інфляції.

3. Оптимальним вважається нульовий баланс, при якому профіцит і дефіцит взаємно компенсують один одного, забезпечуючи стабільність економіки.

Згідно з методологією Світового банку, оцінка зовнішнього боргу здійснюється через декілька індикаторів, найважливішим з яких є відношення зовнішнього боргу до ВВП. Цей показник відображає здатність країни

обслуговувати свої боргові зобов'язання. Якщо його значення перевищує 50% ВВП, країну вважають кризовою.

Валютний курс впливає на ключові макроекономічні процеси: перерозподіл національного продукту між країнами, торговельний та платіжний баланс, міжнародну конкурентоспроможність. Стабільність обмінного курсу оцінюється за допомогою індексу волатильності, що розраховується як відношення стандартного відхилення курсу до квадратного кореня з періоду спостереження [1].

Міжнародні резерви — це валютні та золото-валютні резерви, які контролює центральний банк. Вони служать для підтримки національної валюти у кризові періоди та забезпечують конкурентоспроможність економіки. Рекомендований мінімум резервів — покриття трьох місяців імпорту. Їх нестача може спричинити відтік міжнародного капіталу через низьку конкурентоспроможність, слабкість банківської системи та недовіру до урядової політики.

Моніторинг цих індикаторів дозволяє своєчасно оцінити ймовірність системної фінансової кризи або її конкретного виду (валютної, боргової, банківської) та приймати управлінські рішення для її попередження.

Дослідження історичних криз дозволяє виявити закономірності, причини та наслідки фінансових потрясінь. Основні історичні кризи представлені у таблиці 1.3:

Таблиця 1.3

Світові фінансово-економічні кризи [19]

Період	Передумови кризи	Наслідки кризи
1929–1933 рр.	Обвал фондового ринку США на Нью-Йоркській біржі	Зменшення національного прибутку, падіння промислового виробництва, банкрутство банків та підприємств, зростання безробіття
1957–1958 рр.	Перевиробництво товарів у текстильній та сталеплавній промисловості	Зниження прибутку підприємств, падіння виробництва, зростання безробіття, зниження цін на сировину
1973–1975 рр.	Військовий конфлікт на Близькому Сході, обмеження постачання нафти країнами ОПЕК	Зростання цін на нафту, зменшення видобутку
1980–1982 рр.	Перевиробництво та проблеми зі збутом товарів	Скорочення робочих місць, падіння виробництва

1987 р.	Падіння індексу Доу-Джонса на 23 %	Втрати брокерів та трейдерів
1997–1998 рр.	Девальвація національної валюти Тайланду на 50 %	Девальвація валюти, фінансова нестабільність
2008–2009 рр.	Обвал американського іпотечного ринку, крах великих банків	Зростання безробіття, падіння доходів, скорочення робочих місць
2020–2022 рр.	Глобальна пандемія COVID-19	Падіння доходів громадян, скорочення бізнесу, зростання безробіття
2022 р. – теп. час	Військовий конфлікт України та Росії	Зростання цін на сировину, економічний застій у США, ЄС, Китаї, міграція населення, зниження національної безпеки

Отже, причини криз часто повторюються: неадекватна реакція фінансового сектору, спекулятивна економіка кредиту, відрив фінансового середовища від реальної економіки, неправильні інвестиції та особливе становище долара у світовій валютно-фінансовій системі. Кризи завжди супроводжують циклічні коливання економіки, які проходять через фази кризи, депресії, відновлення та буму, причому ключовими є фази кризи та пожвавлення, що визначають економічну динаміку.

Сучасні глобальні потрясіння, такі як пандемія COVID-19 та війна в Україні, продемонстрували тісний зв’язок між соціальною та економічною безпекою. Обмеження, викликані карантином чи військовими діями, знижують попит та доходи населення, змушують підприємства скорочувати робочі місця та зарплати, що посилює економічну кризу. У цих умовах держава змушена здійснювати соціально-економічну підтримку для стабілізації економіки. Водночас виникає дилема: неможливо одночасно забезпечити здорове суспільство, сильну економіку та повноцінну демократію — можна поєднати будь-які два з трьох, але не всі одночасно [6].

Таким чином, фінансово-економічні кризи — це закономірний елемент циклічного розвитку економіки. Вони виявляють внутрішні суперечності ринку, прискорюють технічне оновлення виробництва і структурну перебудову економіки, одночасно створюючи ризики для національної та глобальної безпеки. Своєчасний моніторинг макроекономічних показників, аналіз історичного досвіду та розуміння сучасних глобальних викликів дозволяють формувати ефективну стабілізаційну політику та зменшувати наслідки кризових явищ для економіки та населення.

РОЗДІЛ 2
ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЯВІВ СВІТОВИХ ФІНАНСОВИХ КРИЗ

2.1. Аналіз глобальних фінансових криз XX–XXI століття (1929, 1997, 2008 рр.)

Кінець 1920-х років ознаменував початок наймасштабнішої економічної кризи у світовій історії – Великої депресії. Вона охопила практично всі індустріально розвинені країни, проте найглибше проявилася у Сполучених Штатах Америки, звідки поширилася на інші держави, зокрема й на Німеччину. Обидві країни стали символами протилежних шляхів подолання економічного занепаду: США – завдяки реформам «Нового курсу» Ф. Рузвельта, Німеччина – через авторитарний прихід до влади нацистів [23-25].

Після Першої світової війни США вийшли на перше місце у світовій економіці. 1920-ті роки, відомі як «епоха процвітання», характеризувалися швидким розвитком промисловості, ростом споживання, активним використанням кредитів і бумом на фондовій біржі (табл.2.1). Проте це зростання мало штучний характер: виробництво перевищувало реальні потреби населення, а кредитна система була перенавантажена боргами. Біржова спекуляція досягла небезпечних масштабів.

Таблиця 2.1

Основні передумови Великої депресії у США [23-25]

Передумова	Характеристика	Наслідок
Перевиробництво промислових товарів	Промисловість випереджала купівельну спроможність населення	Зростання запасів, падіння цін
Надмірне кредитування	Масове використання споживчих кредитів і біржових позик	Нездатність повернути борги
Біржова спекуляція	Зростання акцій без реального економічного підґрунтя	Біржовий крах 1929 р.
Соціальна нерівність	Концентрація багатства в руках невеликої еліти	Зменшення попиту на товари масового споживання

Крах на Нью-Йоркській біржі у жовтні 1929 року став початком глибокої рецесії. Лише за кілька тижнів курси акцій знизилися в кілька разів, збанкрутували тисячі банків і підприємств, мільйони американців втратили роботу та заощадження [19].

У 1930–1933 рр. економіка США пережила стрімке падіння: промислове виробництво скоротилося наполовину, безробіття сягнуло 25 % працездатного населення. Міста наповнилися безробітними, з'явилися так звані «Гувервіллі» – тимчасові поселення бездомних. Криза охопила всі галузі: від сільського господарства до машинобудування.

Економічна політика адміністрації Герберта Гувера виявилася неефективною: уряд дотримувався принципів невтручання у ринкові процеси, що лише поглибило кризу. У 1933 році президентом США став Франклін Делано Рузвельт, який запропонував масштабну програму економічних і соціальних реформ, відому як «Новий курс» (табл.2.2).

Таблиця 2.2

Основні напрями «Нового курсу» Ф. Рузвельта [19, 23-25]

Напрям реформи	Зміст	Мета
Банківська реформа	Закриття неспроможних банків, створення системи страхування вкладів	Відновлення довіри до фінансової системи
Аграрна політика	Зменшення посівних площ, стабілізація цін на продукцію фермерів	Підтримка сільського господарства
Промислове відновлення	Державне регулювання виробництва, контроль цін, колективні договори	Збалансування ринку і праці
Соціальні програми	Створення громадських робіт, пенсійне забезпечення, допомога безробітним	Зниження безробіття, посилення соціальної стабільності

У результаті реалізації «Нового курсу» економіка США поступово почала виходити з депресії. До кінця 1930-х років промислове виробництво відновилося, а соціальні реформи заклали основу сучасної американської держави загального добробуту.

Велика депресія швидко перекинулася на Німеччину, яка ще не оговталася від наслідків Першої світової війни та гіперінфляції початку 1920-х років. Економіка Веймарської республіки значною мірою залежала від американських

кредитів, які після 1929 року були масово відкликані. Це спричинило фінансовий колапс, зупинку підприємств і різке зростання безробіття (табл.2.3).

Таблиця 2.3

Соціально-економічні показники Німеччини у період кризи [23-25]

Показник	1928 р.	1932 р.
Безробіття (млн осіб)	1,3	6,1
Промислове виробництво (у % до рівня 1928 р.)	100	58
Експорт (у млрд марок)	13,5	5,7
Кількість банкрутств	4,9 тис.	17,8 тис.

Криза мала катастрофічні соціальні наслідки: зросла бідність, поширилася зневіра в демократичних інституціях, різко посилився вплив радикальних політичних партій. Саме в цих умовах Націонал-соціалістична німецька робітнича партія (НСДАП) Адольфа Гітлера здобула широку підтримку населення, обіцяючи стабільність, роботу та «національне відродження». Економічна катастрофа фактично стала політичним трампліном для встановлення нацистської диктатури [19].

Попри спільність економічних причин – перевиробництво, фінансову нестійкість, залежність від кредитів, – шляхи подолання кризи у США та Німеччині виявилися протилежними (табл.2.4).

Таблиця 2.4

Порівняння наслідків Великої депресії у США та Німеччині [23-25]

Критерій	США	Німеччина
Економічна політика	«Новий курс» – державне регулювання, соціальні програми	Прихід до влади нацистів, мілітаризація економіки
Соціальні наслідки	Зниження безробіття, підвищення соціальних гарантій	Масове безробіття до 1933 р., потім тотальний контроль держави
Політичні наслідки	Зміцнення демократії, посилення ролі держави у соціальній сфері	Ліквідація демократії, встановлення тоталітарного режиму
Роль держави	Регулятор і гарант стабільності	Інструмент пропаганди та контролю

Таким чином, Велика депресія у США стала поштовхом до соціально-економічних реформ і формування сучасної системи державно-регульованого капіталізму. У Німеччині ж вона призвела до руйнування демократії й становлення диктатури.

Велика депресія 1929–1933 рр. продемонструвала глобальний характер економічних зв’язків і вразливість світового господарства перед фінансовими

потрясіннями. У США вона стимулювала створення нових механізмів державного втручання в економіку, у Німеччині – стала передумовою політичної радикалізації та приходу нацистів до влади.

Фінансова криза 2008–2009 рр. стала серйозним випробуванням для світової економіки, особливо для країн із перехідними економіками, зокрема України. Вона продемонструвала необхідність глибоких реформ у банківському секторі та стабілізації фінансово-кредитної системи. Постала потреба у детальному вивченні причин, що зумовили кризу в банківській сфері, аби розробити ефективні стратегії подолання її наслідків і підвищити стійкість економіки [15].

Криза зародилася на ринку іпотечного кредитування США, але швидко переросла у глобальну рецесію, охопивши майже всі країни світу. Її початком став крах великих американських іпотечних компаній «Фенні Мей» і «Фредді Мак», що викликало обвал фінансових ринків, падіння фондових індексів і банкрутство численних банків. Однією з головних причин стала надмірна роль фінансових інститутів, насамперед глобальних банків, у світовій економіці. Їх експансія на нові ринки та розширення спектра фінансових послуг у межах глобалізації підвищили ризики нестабільності, призвівши до дисбалансу між реальним і фінансовим секторами. Потоки капіталу почали значно перевищувати обсяги товарного виробництва, що порушило макроекономічну рівновагу. Зниження облікової ставки Федеральної резервної системи США стимулювало споживчий попит і водночас зростання боргового навантаження домогосподарств, що у підсумку спричинило фінансову, а потім і системну кризу.

Україна відчула наслідки світової фінансової турбулентності через кілька кварталів після її початку. До того часу державний борг залишався порівняно низьким (14,1 млрд дол. США станом на жовтень 2008 р.), а бюджетна система — стабільною. Реальний сектор фінансувався переважно за рахунок прямих іноземних інвестицій, а короткострокові капітали надходили через філії іноземних банків, що бачили перспективу розвитку в Україні. Однак у третьому кварталі 2008 р. різке падіння світових цін на сировину спричинило скорочення

експорту, зменшення валютних надходжень і, відповідно, зниження золотовалютних резервів Національного банку України. Після зупинки транскордонного кредитування вітчизняні фінансові установи втратили можливість рефінансування зовнішніх боргів, що призвело до кризи довіри, відтоку депозитів, девальвації гривні та зростання соціальної напруги [22].

За оцінкою експертів, помилки у формуванні ресурсної бази банків, зокрема надмірне використання зовнішніх запозичень, стали одним із ключових чинників девальвації національної валюти. Банки, прагнучи уникнути валютних ризиків, активно кредитували у валюті, фактично перекладаючи ризики на позичальників. Це, у свою чергу, призвело до дефіциту іноземної валюти на внутрішньому ринку, поглиблення дисбалансів і подальшої дестабілізації банківської системи. Девальвація гривні на 60 % спричинила неплатоспроможність багатьох позичальників, особливо тих, хто мав валютні кредити. Загальний обсяг їхніх збитків сягнув близько 180 млрд грн, із яких 95 млрд грн припадало на юридичних осіб і 85 млрд грн — на фізичних [16].

Найбільш постраждав банківський сектор. Основними проблемами стали масовий відтік депозитів, криза ліквідності, зростання частки прострочених кредитів та збитковість діяльності більшості банків. Особливої гостроти ситуація набула восени 2008 р., коли після рейдерської атаки на «Промінвестбанк» населення вилучило з банків близько 8,9 млрд грн. Валютні дисбаланси, що виникли через невідповідність між довгостроковими кредитами та короткостроковими депозитами, лише посилили кризу ліквідності. До кінця 2008 р. обсяг валютних позик банків досяг 475,6 млрд грн, а рівень покриття проблемних кредитів власним капіталом суттєво зменшився, що зумовило збитки банківського сектору у розмірі 38,5 млрд грн у 2009 р.

Для пом’якшення наслідків кризи Національний банк України запровадив низку стабілізаційних заходів: підвищив гарантії за вкладами фізичних осіб до 150 тис. грн, здійснив рекапіталізацію проблемних банків на суму понад 9,5 млрд грн, а також надав кредити рефінансування на загальну суму понад 225 млрд грн. Однак слабкий контроль за цільовим використанням цих коштів призвів до того,

що частина банків використала їх для купівлі іноземної валюти та виведення капіталу за кордон, що спричинило подальше скорочення валютних резервів і посилення інфляційного тиску [15].

Таким чином, фінансова криза 2008–2009 рр. виявила структурні слабкості української фінансової системи, зокрема помилки в управлінні банківськими ризиками та недостатню ефективність державного регулювання. Вона показала, що надмірна орієнтація на короткостроковий прибуток і зовнішні ресурси без урахування ризиків призводить до системних загроз. Для запобігання подібним кризам у майбутньому необхідно вдосконалювати грошово-кредитну політику, посилювати регулювання транскордонних фінансових потоків і забезпечувати ефективний контроль за діяльністю банків, орієнтуючись не лише на прибутковість, а й на стабільність та довгострокову безпеку фінансової системи.

Після подолання наслідків фінансової кризи 2008–2009 рр. світова економіка знову зіткнулася з потужним потрясінням — пандемією COVID-19, яка розпочалася на початку 2020 року. Це стало черговим серйозним випробуванням для національних економік, зокрема й для України, яка опинилася перед новими викликами економічного та соціального характеру [3].

Пандемія зумовила безпрецедентне обмеження економічної активності: від маскового режиму до жорстких локдаунів. Заборона масових зібрань і припинення роботи більшості підприємств сфери послуг змусили бізнес та населення перейти в онлайн-режим, а заклади харчування — працювати виключно на доставку чи самовивіз. Такі заходи, хоч і необхідні для стримування вірусу, призвели до глибоких економічних втрат [22].

За оцінками Національного банку України, у 2020 році реальний ВВП країни знизився на 4,4 %, що пояснюється скороченням внутрішнього попиту, падінням інвестицій та зниженням ділової активності майже в усіх галузях — промисловості, аграрному секторі, будівництві, IT-сфері та послугах. Водночас НБУ прогнозував поступове відновлення зростання ВВП до 4,2 % у 2021 році та близько 4 % у середньостроковій перспективі [12].

Важливим соціально-економічним наслідком пандемії стало зростання безробіття. За методологією Міжнародної організації праці, у 2020 році рівень безробіття в Україні становив 9,5 %, досягнувши піку 10 % у четвертому кварталі — понад 2,1 млн осіб. Водночас кількість офіційно зареєстрованих безробітних становила 459,2 тис. осіб. За даними «Укрінформ», у 2021 році цей показник поступово знизився до 9,1 %, хоча високі витрати бізнесу на оплату праці стримували темпи відновлення.

Зростання безробіття, з одного боку, погіршило макроекономічну динаміку, знижуючи ВВП, а з іншого — скоротило доходи населення, поглибивши кризу споживчого попиту. Водночас зберігалася позитивна тенденція — поступове відновлення економічної активності за рахунок адаптації бізнесу до нових умов.

Економічні кризи є системними потрясіннями, що поширюються через взаємопов'язані канали — фінансовий, торговельний і соціальний. Велика депресія 1930-х років стала першою глобальною кризою сучасного капіталізму, що продемонструвала структурні вади ринкової економіки та обмеженість політики невтручання. У XXI столітті світ зіткнувся з низкою нових викликів — глобальною фінансовою кризою 2008 року, пандемічною кризою 2020–2021 років та війною в Україні після 2022 року. Попри різні причини, усі ці події мають подібні механізми поширення.

До основних механізмів розвитку глобальних криз належать [21]:

1. Шок довіри — втрата впевненості інвесторів і споживачів у стабільності ринків;
2. Скорочення ефективного попиту — падіння доходів і витрат, що запускає дефляційну спіраль;
3. Порушення функціонування фінансового сектору — замороження кредитування та банкрутства;
4. Міжнародний ефект доміно — поширення кризових явищ через фінансово-торговельну інтеграцію.

Порівняємо дію цих механізмів у різних історичних контекстах (Таблиця 2.5)

Таблиця 2.5

Порівняння основних економічних механізмів поширення глобальних криз: 1930-ті, 2008 рік, пандемія COVID-19 та війна в Україні [6, 20]

Механізм	Опис	Приклади
Шок довіри	Втрата довіри до банків, держави, інвесторів і споживачів призводить до скорочення інвестицій та витрат	Масовий витік депозитів у 1930-х; банкрутство Lehman Brothers (2008); паніка під час COVID-19 (2020)
Скорочення попиту	Зниження доходів населення та очікувань погіршення економіки	ВВП США –13 % у 1932 р.; глобальний ВВП –3,1 % у 2020 р.
Порушення фінансової стабільності	Дефляція активів, банкрутства, скорочення кредитування	Крах 9 тис. банків у США (1931); іпотечна криза (2008)
Ефект доміно	Перетворення локальних криз у глобальні через інтеграцію ринків	Падіння експорту 1930-х; миттєве скорочення торгівлі у 2020 р.

Як демонструє Таблиця 2.5, ключові механізми поширення криз залишаються незмінними, незважаючи на різну природу первинних шоків. Однак залежно від природи шоку — фінансового, боргового, пандемічного чи воєнного — реакція урядів та міжнародних інституцій суттєво відрізнялася. У таблицях 2.6–2.7 подано порівняння швидкості поширення криз і державної реакції на них.

Таблиця 2.6

Порівняльна характеристика джерел шоку, швидкості поширення та державної реакції на глобальні кризи XX і XXI століть

Аспект	Велика депресія (1930-ті)	Криза 2008 р.	COVID-19 (2020–2021)	Війна в Україні (2022+)
Первинний тригер	Крах фондового ринку, банківська паніка	Іпотечна бульбашка, дерегуляція	Пандемія, карантини	Воєнна агресія, руйнування інфраструктури
Поширення через торгівлю	Протекціонізм (Smoot-Hawley Act)	Глобалізовані ланцюги постачання	Зупинка логістики	Санкції, порушення експорту зерна
Технологічне середовище	Відсутнє	Інтернет, мобільний капітал	Цифрова економіка	Кіберзагрози, дрони
Роль фінансових ринків	Банківське посередництво	Глобальна інтеграція ринків	Волатильність активів	Знецінення валют, дефіцит ліквідності

Джерело: авторська розробка на основі [6, 20]

Порівняльний аналіз швидкості та каналів поширення криз засвідчує, що глобалізація та технологічний розвиток значно прискорили трансмісію

негативних шоків у XXI столітті. Ця зміна, в свою чергу, вимагала іншого підходу до управління кризою, що знайшло відображення в еволюції політики реагування, як показано в Таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Порівняльна характеристика державної та міжнародної політики реагування на глобальні кризи

Інструмент	Велика депресія (1930-ті)	Криза 2008 р.	Пандемія COVID-19	Війна в Україні (2022+)
Монетарна	Пасивна політика, дефляція	Зниження ставок, QE	Кредитні програми, QE	Валютний контроль, підвищення ставки
Фіскальна	New Deal (інфраструктура, зайнятість)	Пакети стимулювання (TARP, ARRA)	Прямі виплати, пільгові кредити	Військові витрати, субсидії, гуманітарна допомога
Торговельна	Протекціонізм	Відносна відкритість	Тимчасові обмеження експорту	Санкції, нові маршрути торгівлі

Джерело: авторська розробка на основі [6, 20]

Порівняльний аналіз засвідчує, що з кожною наступною кризою антикризова політика ставала більш оперативною, масштабною та глобально скоординованою. Якщо у 1930-х домінував протекціонізм і політика невтручання, то з 2008 року розпочалася ера міжнародної координації (G20, МВФ, Світовий банк, ЄС). Пандемія COVID-19 та війна в Україні лише підтвердили необхідність швидкої взаємодії держав і міжнародних інституцій.

Водночас кризи XXI століття виявили нові виклики — зростання державних боргів, енергетичні й продовольчі шоки, інформаційні ризики. У цих умовах Україна демонструє приклад макроекономічної стійкості завдяки безпрецедентній міжнародній підтримці, що досягає понад 60 млрд дол. США щорічно у 2022–2024 рр.

Отже, досвід сучасних криз підтверджує: ефективна протидія глобальним викликам можлива лише за умови поєднання внутрішньої фінансової стабільності, своєчасної фіскальної реакції та міжнародної солідарності. Координація дій урядів, центральних банків і міжнародних організацій стає

визначальним чинником збереження економічної рівноваги в умовах невизначеності.

2.2. Наслідки світових фінансових криз для національних економік та глобальної фінансової системи

Світові фінансові кризи є невід'ємним елементом економічного розвитку та глобальної взаємозалежності держав. Вони виступають каталізаторами глибоких змін у міжнародній фінансовій архітектурі, впливаючи на темпи економічного зростання, рівень безробіття, боргове навантаження та соціальну стабільність у країнах світу. Глобальні фінансові потрясіння, як правило, охоплюють не лише фінансовий сектор, але й справляють системний вплив на реальний сектор економіки, спричиняючи тривалі рецесії, падіння виробництва та скорочення інвестицій.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Світовий банк є центральними елементами глобальної фінансової архітектури, метою діяльності яких є підтримка стабільності валютних систем, стимулювання економічного розвитку та запобігання глобальним кризам. Під час пандемії COVID-19, яка спровокувала масштабну втечу капіталу з країн, що розвиваються, саме ці інституції виступили основними донорами фінансової допомоги. МВФ збільшив кількість своїх програм підтримки до 90 лише у 2020 році, а обсяг позикового потенціалу зріс до близько одного трильйона доларів США. Світовий банк, у свою чергу, профінансував 94 проєкти на загальну суму 9 мільярдів доларів, спрямованих на стабілізацію економік, що розвиваються [7].

Такі заходи підтверджують провідну роль глобальних фінансових інститутів у запобіганні системним ризикам. Однак водночас вони демонструють залежність країн із низьким і середнім рівнем доходу від зовнішніх фінансових ресурсів, що формує нові боргові ризики та обмежує економічний суверенітет.

Сучасна глобальна фінансова система формувалася внаслідок Бреттон-Вудських домовленостей, які започаткували нову архітектуру валютно-

фінансових відносин. Проте вже з другої половини XX століття зросла частота фінансових криз. Дослідження показують, що з 1973 року кількість кризових епізодів подвоїлася порівняно з періодом дії Бреттон-Вудської системи чи золотого стандарту. Після 1980-х років світ став свідком численних кризових явищ — від нафтової кризи ОПЕК до азійської та глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр.

Національні економіки, особливо ті, що мають низький рівень диверсифікації виробництва та значну боргову залежність, найбільше страждають від глобальних криз. Їхні валюти знецінюються, а дефіцит платіжного балансу різко зростає. Крім того, виникає нестача ліквідності, що унеможливлює фінансування державних програм та соціальних зобов'язань.

Фінансові кризи часто супроводжуються масовими банкрутствами підприємств, зростанням безробіття, падінням інвестиційної активності та зниженням купівельної спроможності населення. Держави змушені вдаватися до жорстких фіскальних обмежень, скорочення видатків і підвищення податкового навантаження. У результаті відбувається гальмування темпів економічного зростання та зниження рівня життя населення. У країнах із високою часткою зовнішнього боргу кризи поглиблюють проблему обслуговування зобов'язань. Саме тому МВФ і Світовий банк неодноразово ініціювали програми реструктуризації боргів і мораторій на їхнє обслуговування для країн із низькими доходами. Проте ці заходи мають переважно тимчасовий ефект, адже не усувають структурних дисбалансів, що є причинами боргових криз [26].

Світова фінансова система в умовах кризи стикається з глибокими трансформаціями. Під впливом фінансових потрясінь відбувається переоцінка ризиків, зміна пріоритетів у міжнародному інвестуванні та перерозподіл фінансових потоків. Кризи змушують переглядати роль центральних банків, які стають ключовими гравцями у стабілізаційній політиці.

Одним із найпомітніших наслідків криз є посилення ролі наднаціональних інституцій у регулюванні фінансових ринків. Водночас посилюється нерівність між розвиненими та тими, що розвиваються, країнами: перші мають більший

доступ до міжнародних резервів та механізмів захисту від шоків, тоді як інші залишаються фінансово вразливими. Це формує нову хвилю критики на адресу МВФ і Світового банку, які, попри значний вплив, досі застосовують механізми розподілу ресурсів, вигідні переважно економічно потужним країнам.

Після фінансової кризи 2008–2009 років і пандемії COVID-19 зросли заклики до реформування міжнародної фінансової системи. Пропонується модернізувати систему квот МВФ, забезпечити автоматичний розподіл спеціальних прав запозичення (СПЗ) та створити більш дієві механізми захисту від криз ліквідності. Однак політична воля для таких перетворень поки що залишається недостатньою.

Фінансові кризи мають не лише макроекономічні, а й соціальні наслідки. Вони призводять до зниження доходів населення, зростання соціальної нерівності та підриву довіри до фінансових інститутів. У країнах, де фінансові системи недостатньо розвинені, кризи часто спричиняють девальвацію національної валюти, інфляцію та зниження купівельної спроможності. Крім того, фінансові потрясіння змінюють структуру ринку праці — скорочуються робочі місця, знижується рівень зайнятості, а підприємства вимушені зменшувати витрати на інновації та розвиток. Це гальмує модернізаційні процеси та поглиблює технологічне відставання країн, що розвиваються [13].

Наслідки світових фінансових криз для національних економік і глобальної системи є комплексними та багатовимірними. Вони охоплюють економічні, соціальні та політичні аспекти, формуючи нову архітектуру міжнародних відносин. Для більшості країн фінансові потрясіння означають скорочення виробництва, падіння добробуту, боргову залежність і втрату інвестиційної привабливості. Для глобальної системи — це виклик, що вимагає глибоких інституційних реформ, посилення прозорості та солідарності між державами.

Отже, ключовим завданням сучасного світу є створення гнучкої, стійкої та справедливої фінансової архітектури, здатної ефективно реагувати на кризи та забезпечувати сталий розвиток у глобальному масштабі.

РОЗДІЛ 3
ВПЛИВ ФІНАНСОВИХ КРИЗ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗМІЦНЕННЯ

3.1. Вплив глобальних фінансових криз на фінансову безпеку України

Фінансова нестабільність є одним із ключових викликів для сучасної української економіки. Вона проявляється у вигляді розбалансованості фінансових потоків, послаблення платіжної дисципліни, нестачі ліквідності та нестійкості валютно-курсового середовища. Особливо гостро ці процеси виявилися після початку повномасштабної війни Росії проти України у 2022 році, коли національна економіка зазнала глибоких структурних і функціональних деформацій.

Дестабілізація фінансової системи проявилася у зниженні рівня ВВП, стрімкому зростанні державного боргу, скороченні валютних резервів і залежності від зовнішньої фінансової підтримки. Ці явища стали визначальними у формуванні сучасних тенденцій розвитку економіки, а також суттєво вплинули на соціальну та бюджетну політику держави (табл.3.1).

Таблиця 3.1

Основні показники соціально-економічного розвитку України у 2022–2023 рр

Показник	2022 рік	2023 рік	Відхилення (+/–)	Темп зміни, %
ВВП, млрд грн	5 191,0	6 356,8	+1 165,8	+22,5
Темп зміни ВВП, % до попереднього року	–29,1	+5,3	+34,4	–
Рівень інфляції, %	26,6	5,1	–21,5	–80,8
Середньорічний курс, грн/дол. США	32,3	36,6	+4,3	+13,3
Дефіцит державного бюджету, % ВВП	17,6	20,5	+2,9	+16,5

Джерело: [9, 10, 27]

Починаючи з 2022 року, українська економіка опинилася у стані глибокої рецесії. За даними офіційної статистики, ВВП у 2022 році скоротився на 29,1%,

що є найгіршим показником за останні десятиліття. Попри це, у 2023 році економіка продемонструвала часткове відновлення — зростання становило 5,3%, що свідчить про початок адаптації до умов воєнного часу.

Водночас інфляційні процеси залишалися високими: у 2022 році індекс споживчих цін зріс на 26,6%, а у 2023 році — на 5,1%. Такі показники зумовлені зниженням виробництва, порушенням логістики, дефіцитом енергоресурсів і значним тиском на валютний ринок. Середньорічний курс гривні у 2022 році становив 32,3 грн/дол. США, а у 2023 році — 36,6 грн/дол., що демонструє тенденцію до поступової девальвації.

Негативні наслідки фінансової нестабільності проявилися у зростанні бюджетного дефіциту. У 2022 році дефіцит державного бюджету сягнув 17,6% ВВП, а у 2023 році — 20,5% ВВП, що свідчить про підвищену залежність від зовнішнього фінансування (табл.3.2). Більшість бюджетних видатків спрямовувалася на оборону, соціальні виплати та гуманітарну підтримку населення, тоді як інвестиційна складова значно скоротилася.

Таблиця 3.2

Структура та динаміка державного і гарантованого державою боргу України

Показник	01.01.2022	01.01.2023	01.01.2024	Темп приросту, % (2022–2024)
Загальний державний та гарантований борг, млрд грн	2 671,0	3 965,1	4 627,9	+73,4
у т. ч. зовнішній борг, млрд дол. США	87,8	103,1	121,7	+38,6
у т. ч. внутрішній борг, млрд грн	1 235,4	2 103,2	2 738,6	+121,6
Частка зовнішнього боргу у структурі загального, %	65,4	67,1	67,3	+1,9

Джерело:[9, 10, 27]

Зростання державного боргу стало одним із найхарактерніших проявів фінансової нестабільності. Станом на 1 січня 2024 року сукупний державний та гарантований державою борг України становив 4 627,9 млрд грн, або 121,7 млрд дол. США. Порівняно з початком 2022 року борг збільшився більш ніж удвічі — насамперед через військові видатки, девальваційні коливання та активне залучення зовнішніх кредитів.

Зовнішній борг у 2024 році зріс на 18,6 млрд дол. США (15%), тоді як внутрішній — на 635,4 млрд грн (30%). Така динаміка свідчить про зростання ролі внутрішніх запозичень, зокрема через випуск військових облігацій, що дозволило частково профінансувати дефіцит бюджету. Водночас структура боргу залишається ризикованою: частка зовнішнього боргу становить понад 67% загального обсягу, що підвищує залежність від валютних коливань і міжнародних кредиторів.

Найбільшими кредиторами України залишаються міжнародні фінансові організації — МВФ, Світовий банк, Європейський Союз, ЄБРР та уряди країн-партнерів. У 2023–2024 роках загальний обсяг міжнародної фінансової допомоги перевищив 60 млрд дол. США, що дозволило уникнути дефолту та забезпечити виконання соціальних зобов'язань держави. Проте така підтримка має короткостроковий характер і не усуває системних дисбалансів у структурі державних фінансів (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Міжнародна фінансова допомога Україні у 2023–2024 рр

Джерело фінансування	2023 рік, млрд дол. США	2024 рік, млрд дол. США	Темп приросту, %
МВФ	15,6	17,3	+10,9
Європейський Союз	18,0	22,2	+23,3
США	12,3	9,7	–21,1
Світовий банк	6,1	7,5	+23,0
Інші донори (Канада, Японія, Велика Британія тощо)	3,2	4,1	+28,1
Разом	55,2	60,8	+10,1

Джерело: аналітичні оцінки на основі звітів МВФ, ЄС і Мінфіну України

Міжнародна допомога стала головним чинником утримання макроекономічної стабільності. У 2023–2024 рр. частка офіційних зовнішніх надходжень у доходах бюджету перевищувала 45%. Водночас залежність від позик і грантів формує середньострокові ризики боргової стійкості.

Після початку війни національний банк був змушений запровадити жорстке регулювання валютного ринку, встановивши фіксований курс гривні до долара США. Це дозволило тимчасово стабілізувати ситуацію, однак призвело до розширення тіньового валютного сегмента та зростання попиту на готівкову

валюту. У 2023 році НБУ поступово перейшов до режиму керованої гнучкості курсу, що дало змогу адаптувати фінансову систему до ринкових умов (табл.3.4).

Таблиця 3.4

Динаміка міжнародних резервів України (2022–2024 рр.)

Дата	Обсяг резервів, млрд дол. США	Зміна до попереднього року, млрд дол.	Місяці покриття імпорту
01.01.2022	30,9	–	3,9
01.01.2023	28,5	–2,4	3,4
01.01.2024	39,7	+11,2	5,1

Джерело: [9, 10, 27]

Резерви Національного банку України залишалися на відносно стабільному рівні завдяки надходженням міжнародної допомоги. Станом на вересень 2024 року обсяг міжнародних резервів становив 39,7 млрд дол. США, що забезпечує покриття імпорту більш ніж на п’ять місяців. Це позитивний сигнал, однак збереження резервів на такому рівні можливе лише за умови безперервного зовнішнього фінансування.

Фінансова нестабільність безпосередньо впливає на соціальну сферу. Зростання інфляції призводить до зниження реальних доходів населення, збільшення рівня бідності та нерівності. У 2023 році частка громадян, доходи яких були нижчими за фактичний прожитковий мінімум, перевищила 35%, тоді як у 2021 році цей показник становив близько 23%. Водночас спостерігається значне скорочення інвестицій у реальний сектор економіки. Багато підприємств працюють із низьким рівнем завантаженості або повністю зупинили виробництво через руйнування інфраструктури. Це посилює залежність економіки від імпорту, зокрема енергоресурсів і продовольства, та створює ризики довготривалої стагнації.

У відповідь на виклики уряд і Національний банк реалізують програми стабілізації, спрямовані на підтримку банківського сектору, зміцнення фінансової дисципліни та розширення кредитування малого й середнього бізнесу. Проте без відновлення виробничого потенціалу та стабільного інвестиційного середовища досягти сталого зростання буде складно.

Фінансова нестабільність в Україні у 2022–2025 роках має багатофакторний характер і зумовлена поєднанням воєнних, економічних та зовнішньополітичних чинників. Головними її проявами стали різке скорочення ВВП, девальвація національної валюти, високий рівень інфляції та стрімке зростання державного боргу.

Попри надзвичайно складні умови, Україна зуміла уникнути колапсу фінансової системи завдяки зовнішній допомозі, фіскальним реформам і монетарним заходам стабілізації. Надалі пріоритетами державної політики мають стати:

–зменшення боргового навантаження через реструктуризацію зовнішніх зобов’язань;

–стимулювання внутрішнього виробництва та експортного потенціалу;

–посилення валютної гнучкості при збереженні контролю над інфляцією;

–створення сприятливого середовища для інвестицій і розвитку малого бізнесу.

Зміцнення фінансової стабільності стане ключовим чинником економічного відновлення України, її стійкості до майбутніх викликів та інтеграції у європейський фінансовий простір.

3.2. Інструменти та механізми підвищення фінансової безпеки держави в умовах глобальних викликів

Фінансова безпека держави є ключовою складовою економічної безпеки та визначає спроможність національної економіки ефективно функціонувати в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз. У сучасному глобалізованому світі її значення істотно зростає, адже на фінансову стабільність впливають не лише внутрішні економічні фактори, а й світові фінансові кризи, воєнно-політичні конфлікти, енергетичні та продовольчі шоки, кібератаки, а також глобальні трансформації у сфері торгівлі та технологій.

Під фінансовою безпекою держави розуміють стан захищеності фінансової системи, який гарантує стабільність грошового обігу, збалансованість бюджету, контроль за державним боргом, стійкість банківського сектора, ефективність податково-бюджетного механізму та здатність держави протистояти деструктивним впливам. Умови глобальних викликів вимагають від уряду застосування нових інструментів і механізмів підвищення фінансової безпеки, що базуються на принципах прозорості, цифровізації, диверсифікації ресурсів і міжнародної координації.

Фінансова безпека охоплює сукупність елементів, які у взаємодії забезпечують стабільність фінансової системи країни. До її основних складових належать:

–бюджетна безпека — спроможність держави формувати і виконувати бюджет без надмірного дефіциту;

–податкова безпека — забезпечення стабільного надходження доходів до бюджету, справедливий розподіл податкового навантаження, детінізація економіки;

–боргова безпека — контроль за рівнем державного боргу, уникнення дефолтних ризиків і залежності від зовнішніх кредиторів;

–банківська безпека — стабільність банківського сектору, платоспроможність і ліквідність банків, довіра вкладників;

–валютна та грошово-кредитна безпека — стабільність національної валюти, прогнозованість інфляційних процесів, контроль за відтоком капіталу;

–інвестиційна безпека — здатність держави залучати внутрішні та зовнішні інвестиції на безпечних умовах.

У структурному вимірі фінансова безпека забезпечується системою інституцій — Міністерством фінансів, Національним банком України, Державною податковою та митною службами, Рахунковою палатою, комітетами Верховної Ради з питань фінансів і бюджету, а також незалежними аудиторами та громадськими інституціями.

Система інструментів фінансової безпеки держави складається з податкових, бюджетних, боргових, контрольних і стабілізаційних інструментів, які взаємодіють у межах єдиної політики економічної стабільності.

Податкова політика є основним каналом формування доходів держави. Її роль полягає у забезпеченні фінансової стійкості та стимулюванні економічного зростання. Основні інструменти включають:

–прогресивне оподаткування — забезпечення соціальної рівноваги через більшу фіскальну участь високодохідних груп населення;

–зниження податкового навантаження на малий і середній бізнес — стимулювання інновацій, зайнятості та інвестицій;

–електронне адміністрування податків — мінімізація корупції, спрощення подання звітності;

–боротьба з тіньовою економікою — використання цифрових інструментів контролю (е-чек, онлайн-каси, автоматичний обмін податковою інформацією).

Диверсифікація податкових надходжень також є важливим елементом фінансової безпеки. Зменшення залежності від одного джерела (наприклад, ПДВ або акцизів) підвищує стійкість державних фінансів.

Бюджетна політика визначає напрями розподілу державних ресурсів. Серед її ключових інструментів виділяються:

–середньострокове бюджетне планування — орієнтація на стратегічні цілі та прогнозування доходів і видатків на 3–5 років;

–пріоритетне фінансування критичних секторів — оборони, охорони здоров’я, енергетики, освіти, кібербезпеки;

–створення стабілізаційних фондів — формування резервів для реагування на воєнні, пандемічні чи фінансові кризи;

–державні інвестиційні програми — спрямування ресурсів у розвиток інфраструктури, інновацій і технологій;

–фіскальна децентралізація — передача частини доходів місцевим бюджетам для посилення фінансової спроможності громад.

Раціональне бюджетне управління знижує ризик дефіциту, підвищує довіру до державних фінансів і сприяє макроекономічній стабільності.

Фіскальні стабілізатори є автоматичними інструментами, які пом’якшують економічні коливання без потреби у нових рішеннях уряду. До них належать:

–податки з доходів фізичних осіб, що зростають у періоди піднесення економіки і скорочуються у кризові часи;

–соціальні виплати, які автоматично збільшуються при зростанні безробіття;

–системи страхування, що забезпечують фінансову підтримку вразливих груп у період шоків.

Ці механізми стабілізують споживчий попит, знижують ризики рецесії та підтримують соціальну стабільність.

Фінансовий контроль і аудит — ключові засоби запобігання корупції та неефективному використанню ресурсів. Вони включають [2]:

–внутрішній аудит у державних органах;

–зовнішній аудит Рахункової палати;

–антикорупційні механізми у фіскальній сфері;

–громадський моніторинг і відкриті бюджетні дані (портал E-data, система Prozorro).

Прозорість фінансів посилює довіру громадян і міжнародних партнерів, що є важливою передумовою фінансової стабільності.

Сучасні цифрові технології відкривають нові можливості для зміцнення фінансової безпеки. Основні напрями цифровізації включають:

–електронне адміністрування податків (E-tax, е-кабінет платника);

–електронне бюджетування (E-budget, OpenBudget);

–системи моніторингу публічних фінансів;

–застосування блокчейн-технологій для запобігання махінаціям із бюджетними коштами;

–цифрова ідентифікація та кіберзахист у фінансовій сфері.

Цифровізація підвищує оперативність управлінських рішень, зменшує ризики зловживань і забезпечує громадський контроль над державними фінансами.

Фінансова безпека держави в умовах глобальних викликів формується через ефективну взаємодію податкової, бюджетної, боргової, монетарної та контрольної політики. Сучасні інструменти — цифровізація, міжнародна координація, автоматичні стабілізатори, прозоре управління фінансами — забезпечують стійкість фінансової системи навіть у періоди криз.

Підвищення фінансової безпеки потребує:

- удосконалення інституційної взаємодії між фінансовими органами;
- зменшення боргового навантаження та підвищення ефективності запозичень;
- розвитку національного ринку капіталу;
- впровадження сучасних цифрових технологій управління фінансами;
- посилення прозорості, підзвітності й громадського контролю.

Таким чином, фінансова безпека держави — це не статичний стан, а динамічна система, що вимагає постійної адаптації до нових ризиків. Її ефективне забезпечення є основою макроекономічної стабільності, соціального розвитку та національного суверенітету України у сучасних глобальних умовах.

ВИСНОВКИ

У ході виконання дослідження на тему «Світові фінансові кризи та їх вплив на фінансову безпеку держави» було досягнуто поставленої мети та виконано всі завдання, визначені у вступі роботи. Отримані результати дозволяють сформувати комплексні висновки теоретичного, аналітичного та практичного характеру.

1. Розкрито економічну сутність і природу фінансових криз, що дозволило поглибити розуміння їх ролі у світовому господарському розвитку. Фінансова криза визначена як системний розлад у функціонуванні фінансового сектору, який проявляється через різке скорочення ліквідності, обвальне падіння ринкових цін активів, банкрутства фінансових інститутів та загальне зниження економічної активності. З'ясовано, що фінансові кризи є невід'ємним елементом циклічного розвитку світової економіки, зумовленим суперечністю між процесами нагромадження капіталу, фінансової спекуляції та реального виробництва. Визначено, що головними ознаками кризи є макрофінансова нестабільність, дефіцит довіри до фінансової системи, паніка на ринках капіталу та скорочення міжнародних потоків інвестицій.

2. Систематизовано підходи до класифікації фінансових криз та визначено їхні ключові причини. Залежно від масштабів і характеру прояву кризи поділяються на банківські, валютні, боргові, фондові та системні. Класифікація дозволила простежити взаємозв'язок між різними видами криз, оскільки, як правило, вони розвиваються каскадно — банківська криза може перерости у валютну, а згодом у боргову. До основних причин виникнення фінансових криз віднесено: надмірну лібералізацію ринків капіталу, спекулятивне зростання цін на активи, неефективне банківське регулювання, дефіцит платіжного балансу, зростання державного боргу, глобальні дисбаланси у фінансовій сфері та політичну нестабільність.

3. Проаналізовано наймасштабніші фінансові кризи XX–XXI століття — Велика депресія 1929–1933 рр . та Глобальна фінансова криза 2008 р. Результати

аналізу показали, що кожна з них мала власні передумови, однак спільними чинниками залишаються перегрів фінансових ринків, неадекватна монетарна політика та відсутність ефективного регулювання. Велика депресія стала першим історичним прикладом глобального економічного колапсу, наслідком якого було створення нової системи державного регулювання фінансів. Азійська криза продемонструвала вразливість країн, які мають короткострокові зовнішні зобов'язання та плаваючий валютний курс без належного резервного покриття. Криза 2008 року виявила структурні слабкості світової фінансової системи, що призвели до масштабної рецесії, дефіциту довіри та необхідності посилення ролі держави і наднаціональних фінансових регуляторів.

4. Оцінено наслідки світових фінансових криз для глобальної економіки та фінансової системи. Доведено, що кризи мають багатовимірний вплив: вони спричиняють зниження ВВП, зростання безробіття, девальвацію національних валют, зменшення обсягів інвестицій та падіння рівня добробуту населення. У глобальному вимірі фінансові кризи підштовхнули країни до формування нових механізмів міжнародного фінансового регулювання — створення Базельських угод, розширення повноважень МВФ і Світового банку, розвитку антикризових інструментів монетарної політики (кількісного пом'якшення, валютних свопів, механізмів підтримки ліквідності). Одночасно кризи прискорили цифровізацію фінансових ринків та впровадження систем раннього попередження макрофінансових ризиків.

5. Досліджено вплив глобальних фінансових криз на фінансову безпеку України. Встановлено, що кожна світова криза мала для України серйозні наслідки, посилені структурними слабкостями національної економіки. Криза 2008 р. спричинила девальвацію гривні більш ніж удвічі, падіння промислового виробництва, скорочення кредитування та різке зростання зовнішнього боргу. Криза 2020 р., пов'язана з пандемією COVID-19, посилила дефіцит бюджету та збільшила боргове навантаження. Водночас нинішні глобальні виклики — війна, енергетична нестабільність, порушення логістичних ланцюгів — ще більше ускладнили фіскальну та монетарну ситуацію. Незважаючи на це, вдосконалення

механізмів державного фінансового контролю, макропруденційного нагляду та міжнародна фінансова підтримка сприяють збереженню базових параметрів фінансової безпеки держави.

6. Запропоновано напрями та інструменти зміцнення фінансової безпеки держави в умовах глобальних викликів. До таких інструментів віднесено: удосконалення податкової та бюджетної політики з урахуванням принципів фіскальної стійкості; розвиток національного фінансового ринку капіталу; зміцнення банківського нагляду і системи гарантування вкладів; створення антикризових резервів і стабілізаційних фондів; цифровізацію публічних фінансів; підвищення прозорості державних видатків; активізацію співпраці з міжнародними фінансовими інституціями; формування ефективної системи прогнозування та управління макрофінансовими ризиками.

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що фінансові кризи, попри свою деструктивну природу, виконують роль каталізатора структурних реформ і стимулюють оновлення фінансових систем. Вони оголюють слабкі місця державної політики та водночас формують передумови для зміцнення фінансової безпеки через підвищення якості регулювання, прозорості та інституційної спроможності. Для України забезпечення фінансової стійкості в умовах глобальних потрясінь можливе лише за умови поєднання збалансованої фіскальної політики, ефективного управління боргом, диверсифікації джерел фінансування та інтеграції до міжнародних механізмів фінансової стабільності.

Таким чином, досягнуті результати підтверджують, що підвищення фінансової безпеки держави вимагає системного та превентивного підходу, заснованого на гнучкості фіскального регулювання, цифрових технологіях управління публічними фінансами та зміцненні довіри між державою, бізнесом і громадянами. Тільки за таких умов національна економіка зможе ефективно протистояти новим хвилям глобальних фінансових криз і забезпечити довгострокову економічну стабільність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко-Левада В. Г., Расшивалов Д. П., Східницька Г. В. Адаптація національної системи страхування до глобальних викликів фінансової безпеки. 2025. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.16406161

2. Білик Д. Transparency: Негативні тенденції у боротьбі з корупцією в Україні відобразяться вже в наступному рейтингу. 2021. URL: https://www.dw.com/uk/transparency-nehatyvni-tendentsii-u-borotbi-z-koruptsiieiu-vidobraz-iatsia-v-nastupnomu-reitynhu/a-56361426

3. Брень М., Аверкина М. ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА КРИЗА 2020 РОКУ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ. 2021. URL: https://doi.org/10.36074/logos-26.02.2021.v1.05

4. Возняк Г., Коваль В. КРИЗА ЯК ФОРМА ПРОЯВУ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ: СУТНІСТЬ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ. 2023. URL: https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-04-71-78

5. Воронова О., Марущак С., Пугачов М. ГЛОБАЛЬНІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ КРИЗИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ ДЕРЖАВ. 2023. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-9

6. Грицюк Н., Сак Т. IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE GLOBAL ECONOMY. 2021. URL: https://doi.org/10.32782/2224-6282/165-6

7. Державний борг України (2009-2025). URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/

8. Дуран В. ДЕТЕРМІНАНТИ СВІТОВИХ ФІНАНСОВИХ КРИЗ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ. 2025. URL: https://doi.org/10.32782/2415-3583/35.21

9. Експорт та імпорт України (2005-2025). URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/

10. Інфляційний звіт, січень 2021 рік. 2021. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2021-Q1.pdf?v=4

11. Крючкова Н. М. Фінансова нестабільність в Україні у контексті глобальних трансформацій. 2024. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.13644617

12. Літвінчук Т. Прибуток банківської системи у 2020 році впав на 29% – НБУ. 2021. URL: https://nv.ua/ukr/biz/finance/pributok-bankivskoyi-sistemi-u-2020-roci-vpav-na-29-nbu-novini-ukrajini-50141092.html

13. Лисяк О. М. Економічна безпека держави в умовах її становлення. 2021. URL: https://doi.org/10.35774/econa2021.01.047

14. Мандра В. В., Мандра Н. Г. ДВІ ЕПОХИ ПОТРЯСІНЬ: ВЕЛИКА ДЕПРЕСІЯ 1930-Х ПРОТИ ГЛОБАЛЬНОЇ КРИЗИ XXI СТОЛІТТЯ. 2025. URL: https://doi.org/10.32782/2415-3583/36.25

15. Мельник В. ГЛОБАЛЬНА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА КРИЗА 2008–2009 РР.: ВИКЛИКИ ТА ТРАЄКТОРІЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ЕНДОГЕННОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ. 2025. URL: https://doi.org/10.32750/2025-0124

16. Нечипоренко М. Безробіття в Україні наростає – як упоратися з тим державі. 2020. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3008987-bezrobitta-v-ukraini-narostae-ak-uporatisa-z-tim-derzavi.html

17. Пискунов Р., Москаленко О. Anatomy of Financial Crises: Periodization and Causes. 2024. URL: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-13-08-02

18. Прямухіна Н. В., Титаренко О. А. Інституційні та правові засади фіскального регулювання економічної безпеки держави. 2025. URL: https://doi.org/10.31558/2307-2318.2025.2.12

19. Рогов Є. А. Світові економічні кризи: історія, механізми, наслідки. Харків: Видавництво «Факт», 2021. 288 с.

20. Серьогіна Н. УРОКИ ВЕЛИКОЇ ДЕПРЕСІЇ США В ПОДОЛАННІ КРИЗИ КОРОНАВІРУСНОЇ ІНФЕКЦІЇ COVID-19. 2021. URL: https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.23.28

21. Уханова І., Заєць М. Трансформація системи глобальних фінансових організацій в контексті забезпечення міжнародної економічної безпеки

національних економік. 2024. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-183

22. GLOBAL FINANCIAL CRISES AND THEIR MACROECONOMIC CONSEQUENCES FOR NATIONAL ECONOMIES: THE CASE OF UKRAINE / V. Panchenko et al. 2024. URL: https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.59.2024.4552

23. International Monetary Fund. World Economic Outlook 2023: Navigating Global Divergences. 2023. URL: https://www.imf.org/en/Publications/WEO

24. World Bank. Global Economic Prospects, January 2024. 2024. URL: https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects

25. World Trade Organization. World Trade Statistical Review: July 2023. 2023. URL: https://doi.org/10.30875/9789287074195

26. Український інститут майбутнього. Війна і трансформація глобальної економіки: звіт аналітичного центру. Київ: УІМ, 2023. 62 с.

27. Валовий внутрішній продукт (2002-2025). URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/